

हृदयचन्द्रसिंह प्रधानका उपन्यासमा नारीपात्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह
दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
भागीरथा भेटवाल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६६

शोधनिर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्घायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग, एम्.ए. दोस्रो वर्षका छात्रा भागीरथा भेटवालले हृदयचन्द्रसिंह प्रधानका उपन्यासमा नारीपात्र शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँले निकै परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६६/११/१३

.....
सह-प्रा. रमेशप्रसाद भट्टराई

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा समाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा समाजिक शास्त्र सङ्कायअर्न्तगत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्रा भागीरथा भेटवालले स्नातकोत्तर तहको नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनको लागि तयार पार्नुभएको हृदयचन्द्रसिंह प्रधानका उपन्यासमा नारीपात्र शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

प्रा. राजेन्द्र सुवेदी .....
(विभागीय प्रमुख)

सह-प्रा. रमेशप्रसाद भट्टराई .....
(शोधनिर्देशक)

सह-प्रा. होमनाथ पौडेल .....
(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०६६/११/१९

कृतज्ञताज्ञापन

हृदयचन्द्रसिंह प्रधानका उपन्यासमा नारीपात्र शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका निम्ति आदरणीय गुरु सह-प्रा. रमेशप्रसाद भट्टराईज्यूको निर्देशनमा तयार गरेकी हुँ । आफ्नो व्यस्त समयका बीचमा पनि शोधपत्र तयारीका सन्दर्भमा स्नेहपूर्ण निर्देशन एवम् ज्ञानवर्द्धक सल्लाह र सुभाषका साथ सहयोग गर्नुहुने श्रद्धेय गुरुप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधशीर्षकमा अध्ययन गर्न स्वीकृति प्रदान गरी शोध लेख्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख प्रा. राजेन्द्र सुवेदी तथा नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र तयारीका क्रममा सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्ने त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय तथा कर्मचारी वर्गहरुप्रति कृतज्ञ छु ।

मेरो अध्ययनको यो क्षणसम्म सदैव प्रेम, प्रेरणा, हौसला तथा आर्थिक टेवा पुऱ्याउनु हुने मेरो परिवारप्रति ऋणी छु । त्यसैगरी प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्न सामग्री सङ्कलनका क्रममा महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्ने साथी नगेन्द्र सुवेदी र दिदीहरू देवका र कमला उप्रेतीलाई विशेष धन्यवाद दिन्छु । यसैगरी अध्ययनका क्रममा प्रत्यक्ष सहयोग पुऱ्याउने सम्पूर्ण साथीहरूलाई धन्यवाद दिन्छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष पेश गर्दछु ।

मिति : २०६६/११/

शैक्षिक सत्र : २०६३/६५

.....

शोधार्थी

भागीरथा भेटवाल

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

(२०६६)

विषयसूची

प्रथम परिच्छेद : शोधपरिचय	१-४
१.१ शोधपत्रको शीर्षक	१
१.२ शोधपत्रको प्रयोजन	१
१.३ विषयपरिचय	१
१.४ समस्याकथन	१
१.५ शोधपत्रको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७ शोधपत्रको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता	३
१.८ अध्ययनको सीमाङ्कन	४
१.९ सामग्री सङ्कलन र शोधविधि	४
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा	४
दोस्रो परिच्छेद : उपन्यासकार हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको जीवनी र व्यक्तित्वको परिचय, चरित्र, नेपाली उपन्यास परम्परा र आधुनिक नेपाली उपन्यास	५-१७
२.१ हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको जीवनी र व्यक्तित्वको परिचय	५
२.१.१ जन्म र बाल्यकाल	५
२.१.२ शिक्षा	५
२.१.३ पारिवारिक जीवन	६
२.१.४ जागिरे जीवन र आर्थिक अवस्था	६
२.१.५ भ्रमण तथा सम्मान र पुरस्कार	७
२.१.६ मृत्यु	७
२.२ हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको व्यक्तित्व	७
२.२.१ सामाजिक व्यक्तित्व	७
२.२.२ राजनीतिक व्यक्तित्व	७
२.२.३ सम्पादक व्यक्तित्व	८
२.२.४ साहित्यकार व्यक्तित्व	८
२.३ चरित्र	१०
२.३.१ चरित्र वर्गीकरणका आधारहरू	१०
२.३.२ उपन्यासमा चरित्रचित्रण	१२
२.३.३ चरित्रचित्रणका तरिका	१३
२.४ नेपाली उपन्यास परम्परा र आधुनिक नेपाली उपन्यासमा हृदयचन्द्रसिंह प्रधान	१४

२.४.१	नेपाली उपन्यास परम्परा	१४
	(क) प्राथमिककाल (वि.सं. १८२७ - १९४० पूर्वसम्म)	१४
	(ख) नेपाली उपन्यासको माध्यमिक काल (वि.सं. १९४१ - १९९१)	१५
	(ग) आधुनिक काल (१९९१ - यता)	१५

तेस्रो परिच्छेद : उपन्यासकार हृदयचन्द्रसिंह प्रधान, उनका उपन्यासहरू र उनका उपन्यासमा प्रयुक्त नारी पात्रहरूको विश्लेषण		१८-३६
३.१	उपन्यासकार हृदयचन्द्रसिंह प्रधान	१८
३.२	उपन्यासकारकार हृदयचन्द्रसिंह प्रधानका उपन्यासहरू	१९
३.२.१	हृदयचन्द्रसिंह प्रधानका उपन्यासमा प्रयुक्त नारी पात्रहरूको विश्लेषण	२०
३.२.२	'स्वास्नीमान्छे' उपन्यासमा प्रयुक्त नारीपात्र	२१
३.२.३	'एकचिहान' उपन्यासमा प्रयुक्त नारी पात्र	३०

चौथो परिच्छेद : उपन्यासकार हृदयचन्द्रसिंह प्रधानका नारी पात्रका आधार		३७-५९
४.१	प्रगतिवादी आधार	३७
४.२	आलोचनात्मक यथार्थवादी आधार	३९
४.३	समाजशास्त्रीय आधार	४१
४.४	राजनीतिक आधार	४३
४.५	सामाजिक आधार	४५
४.६	मनोवैज्ञानिक आधार	४६
४.७	नारीवादी समालोचनाको सैद्धान्तिक आधार	४७
४.८	नारीवादी दृष्टिकोण र हृदयचन्द्रसिंह प्रधानका उपन्यास	५०
४.९	नारीवादी दृष्टिकोणबाट हृदयचन्द्रसिंह प्रधानका नारीपात्र	५२
४.१०	हृदयचन्द्र पूर्वको आधुनिक नेपाली उपन्यास र हृदयचन्द्रसिंह प्रधानका उपन्यासका नारीपात्रहरूको तुलनात्मक अध्ययन	५४

पाँचौं परिच्छेद : सारांश र निष्कर्ष		६०-६४
सन्दर्भग्रन्थसूची		६५-६६

हृदयचन्द्रसिंह प्रधानका उपन्यासमा नारीपात्र
२०६६

□ भागीरथा भेदवाल

हृदयचन्द्रसिंह प्रधानका उपन्यासमा नारीपात्र
२०६६

□ भागीरथा भेदवाल

सङ्क्षेपीकरण शब्दसूची

संक्षिप्त रूप

पूर्ण रूप

डा.

डाक्टर

प्रा.

प्राध्यापक

पृ.

पृष्ठ

वि.सं.

विक्रम संवत्

सम्पा.

सम्पादन/सम्पादक

संस्क.

संस्करण